

Karl Marx

FILOZOFSKO -
POLITIČKI SPISI

NJEMAČKA IDEOLOGIJA

**NOVO OBJAVLJIVANJE
PRVOG POGLAVLJA PRVOGA SVESKA**

površini tla rascjepkanim stanovništvom, koje nije mnogo poraslo s osvajačima. U suprotnosti prema Grčkoj i Rimu, feudalni razvoj otuda počinje na mnogo prostranijem tlu, koje je pripremljeno rimskim osvajanjima i u početku s njima povezanim proširenjem zemljoradnje. Posljednja stoljeća propadajućega rimskog carstva i osvajanja samih barbara razorili su masu proizvodnih snaga; zemljoradnja je bila opala, industrija propala zbog nedostatka prođe, trgovina se uspavala ili je bila nasilno prekinuta, seosko se i gradsko stanovništvo smanjilo. Ti zatečeni odnosi i njima uvjetovan način organizacije osvajanja razvili su pod utjecajem germanskoga uređenja vojske feudalno vlasništvo. Poput plemenskoga vlasništva ono nanovo počiva na zajedništvu, kojemu međutim kao neposredno proizvođačka klasa ne stoje nasuprot robovi, kao antičkome, nego kmetski sitni seljaci. Istodobno s potpunom izgradnjom feudalizma pridolazi još suprotnost prema gradovima. Hijerarhijska raščlanjenost zemljišnoga posjeda i s njom povezane naoružane družine dali su plemstvu moć nad kmetovima. Ta feudalna raščlanjenost bila je jednako tako dobra asocijacija protiv potčinjene proizvođačke klase kao i antičko općinsko vlasništvo; samo je oblik asocijacije i odnos prema neposrednim proizvođačima bio različan, jer su postojali različiti uvjeti proizvodnje.

Toj feudalnoj raščlanjenosti zemljišnoga posjeda u gradovima odgovaralo je korporativno vlasništvo, feudalna organizacija obrta. Vlasništvo se //4/ ovdje uglavnom sastojalo u radu svakoga pojedinca. Nužnost asocijacije protiv udruženoga razbojničkog plemstva, potreba za zajedničkim tržišnim prostorijama u vrijeme kad je industrijalac istodobno bio trgovac, rastuća konkurencija odbjeglih kmetova koji pritječu gradovima u cvatu, feudalna raščlanjenost cijele zemlje uzrokovali su *cehove*; postupno uštedeni mali kapitali pojedinačnih obrtnika i njihov stabilan broj pri rastućem stanovništvu razvili su odnos kalfe i naučnika, koji je u gradovima proizveo sličnu hijerarhiju kao i na selu.

Glavni se, dakle, oblik vlasništva za vrijeme feudalne epohe s jedne strane sastojao iz zemljišnoga posjeda s kmetskim radom koji je uza nj prikovan, a s druge strane, iz vlastitoga rada s malim kapitalom koji vlada radom kalfe. Raščlanjenost obaju bila je uvjetovana ograničenim proizvodnim odnosima — neznatnom i slabom kulturom

tla, te zanatskom industrijom. U cvatu feudalizma malo se vršila podjela rada. Svaka je zemlja u sebi imala suprotnost grada i sela; staleška raščlanjenost bila je dakako veoma oštro izražena, ali osim lučenja kneževa, plemstva, svećenstva i seljaka na selu, a majstora, kalfa, naučnika, te uskoro i najamne sirotinje u gradovima, nije se vršila neka značajna podjela. U zemljoradnji ona je bila otežana parceliranim obrađivanjem polja uz koje se pojavila kućna industrija samih seljaka, u industriji sam rad u pojedinačnim zanatima gotovo nije bio podijeljen, a među njima veoma malo. Podjela na industriju i trgovinu bila je zatečena u starijim gradovima, u novijima se razvila tek kasnije, kad su gradovi među sobom stupili u odnos.

Obuhvaćanje većih zemalja u feudalne kraljevine bila je potreba kako posjedničkog plemstva tako i gradova. Otuda je organizacija vladajuće klase, plemstva, svuda na čelu imala monarhija.

//5/ Činjenica je dakle ova: određeni individuumi,¹² koji su na određen način produktivno aktivni, stupaju u te određene društvene i političke odnose. Empirijsko promatranje¹³ mora u svakom pojedinačnom slučaju empirijski i bez ikakve mistifikacije i spekulacije pokazati vezu društvene i političke raščlanjenosti s proizvodnjom. Društvena raščlanjenost i država neprestano proizlaze iz životnoga procesa određenih individuumu; ali tih individuumu, ne kako se oni žele pojaviti u vlastitoj ili tuđoj predodžbi, nego kako oni *zbiljski* postoje, tj. kako djeluju, materijalno proizvode, dakle kako su oni aktivni pod određenim materijalnim i od njihove proizvoljnosti nezavisnim ograda-
ma, pretpostavkama i uvjetima.¹⁴

12 U rukopisu precrtano: pod određenim odnosima proizvodnje.

13 U rukopisu precrtano: „koje se jednostavno drži zbiljski fakata,

14 U rukopisu precrtano: Predodžbe, koje ti individuumi sebi stvaraju, ili su predodžbe o njihovu odnosu prema prirodi ili o njihovoj vlastitoj kakvoći. Jasno je da su u svim tim slučajevima te predodžbe — zbiljski ili iluzorni — svjesni izraz njihovih zbiljskih odnosa i djelatnosti, njihove produkcije, njihova saobraćanja, (njihove) njihova društvenoga i političkog (organizacije) ponašanja. Suprotno mišljenje moguće je samo tada ako se osim duha zbiljskih, materi-

Proizvodnja ideja, predodžaba, svijesti izvorno je neposredno isprepletena s materijalnim saobraćanjem ljudi, govorom zbiljskoga života. Predočivanje, mišljenje i duhovno saobraćanje ljudi ovdje se pojavljuju još kao neposredna emanacija njihova materijalnoga ponašanja. Isto važi za duhovnu proizvodnju, kako je ona prikazana u govoru politike, zakona, morala, religije, metafizike itd. nekoga naroda. Ljudi su proizvođači svojih predodžaba, ideja itd.,¹⁵ ali zbiljski, djelatni ljudi, kakvi su uvjetovani određenim razvitkom svojih proizvodnih snaga i odnosa koji do svojih najdaljih formacija odgovara tim proizvodnim snagama. Svijest nikada ne može biti nešto drugo nego svjesni bitak, a bitak ljudi njihov je zbiljski proces života. Ako se u cijeloj ideologiji ljudi i njihovi odnosi pojavljuju kao u *cameri obscuri* izvrnuti naglavce, onda taj fenomen proizlazi jednako tako iz njihova historijskoga životnog procesa kao što obrtanje predmeta na mrežnjači proizlazi iz njihova neposredno fizičkoga životnog procesa.

Sasvim u suprotnosti prema njemačkoj filozofiji, koja s neba silazi na zemlju, ovdje se penje od zemlje k nebu. To znači da se ne polazi od toga što ljudi kažu, što oni sebi umišljaju, predočavaju, također ni od rečenih, mišljenih, predočениh ljudi, da bi se odatle došlo do tjelesnih ljudi; polazi se od zbiljski djelatnih ljudi, te se iz njihova zbiljskoga životnog procesa prikazuje i razvitak ideoloških refleksa i odjek toga životnog procesa. Maglovite tvorbe u mozgu ljudi također su nužni sublimati njihova materijalnoga životnog procesa, koji se empirijski može ustanoviti i koji je povezan s materijalnim pretpostavkama. Moral, religija, metafizika i ostala ideologija, te oblici svijesti koji njima odgovaraju, ne zadržavaju time dalje privid samostalnosti. Oni nemaju povijesti, nemaju razvitka, nego ljudi koji razvijaju svoju materijalnu proizvodnju i svoje materijalno saobraćanje s tom svojom zbiljnošću mijenjaju i

jalno uvjetovanih individuuma još pretpostavi neki apartni duh. Ako je svjesni izraz zbiljskih odnosa tih individuuma iluzoran, ako oni u svojim predodžbama svoju zbiljnost izvrću, onda je to ponovno posljedica ograničenoga materijalnog načina djelatnosti i njihovih ograničenih društvenih odnosa koji iz toga proizlaze.

15 U rukopisu precrtano: i to ljudi, kako su oni uvjetovani načinom proizvodnje njihova materijalnoga života, njihovim materijalnim saobraćanjem i njegovom daljnjom izgradnjom u društvenoj i političkoj raščlanjenosti.

svoje mišljenje i proizvode svoga mišljenja. Ne određuje svijest život, nego život određuje svijest. Kod prvoga načina promatranja polazi se od svijesti kao živoga individuuma, kod drugoga, koji odgovara zbiljskom životu, od samih zbiljskih živih individuuma, te se svijest promatra samo kao *njihova* svijest.¹⁶

Taj način promatranja nije bez pretpostavki. On polazi od zbiljskih pretpostavki, on ih ne napušta ni za trenu-tak. Njegove su pretpostavke ljudi, (uzeti) ne u nekakvoj fantastičnoj završenosti i fiksiranosti, nego u njihovu zbiljskom, empirijski zornom procesu razvoja pod određenim uvjetima. Čim se prikaže taj aktivni proces života, svijest prestaje biti zbirka mrtvih činjenica, kao kod samih još apstraktnih empiričara, ili umišljena akcija umišljenih subjekata, kao kod idealista.

Gdje prestaje spekulacija, u zbiljskom životu, dakle, počinje zbiljska, pozitivna znanost, prikazivanje praktičke djelatnosti, praktičnoga procesa razvitka ljudi. Fraze o svijesti prestaju, na njihovo mjesto mora stupiti zbiljsko znanje. Prikazivanjem zbiljnosti samostalna filozofija gubi svoj medijum egzistencije. Na njezino mjesto u najboljem slučaju može stupiti sinteza najopćenitijih rezultata, koji se daju apstrahirati iz promatranja povijesnog razvoja ljudi. Te apstrakcije, same za sebe, odvojene od zbiljske povijesti, nemaju uopće nikakve vrijednosti. One mogu samo poslužiti da se olakša sređivanje povijesnoga materijala, da se naznači redoslijed njegovih pojedinačnih slojeva. One, međutim, ni u kojem slučaju ne daju, kao filozofija, recept ili shemu prema kojoj se mogu ravnati povijesne epohe. Teškoća, naprotiv, počinje tek tu gdje se dajemo na zbiljsko prikazivanje, na promatranje i svrstavanje materijala¹⁷, bilo materijala neke prošle epohe bilo sadašnjosti. Uklanjanje tih teškoća uvjetovano je pretpostavkama koje se ovdje nipošto ne mogu dati, jer se one nadaju tek iz studija zbiljskoga životnog procesa i akcije individuuma svake epohe. Ovdje izdvajamo neke od tih apstrakcija koje ćemo upotrijebiti nasuprot ideologiji i objasniti ih na povijesnim primjerima.

16 Prvotna varijanta rukopisa: samo kao svijest tih praktičkih djelatnosti individuuma.

17 U rukopisu precrtano: na traženje zbiljske, praktičke veze različitih slojeva.

više ne zbiva. Dakle, već se od samoga početka pokazuje materijalistička veza ljudi među sobom, koja je uvjetovana potrebama i načinom proizvodnje, a stara je toliko koliko i ljudi — veza koja stalno poprima nove oblike i daje »povijest«, također i bez postojanja bilo kojega političkog ili religioznog besmisla, koji bi još posebno držao ljude zajedno.

Tek sada, pošto smo razmotrili četiri momenta, četiri strane iskonskih, povijesnih odnosa, nalazimo da čovjek ima i svijest.^{26*} Ali ispočetka ni nju on nema kao »čistu« svijest. Od samoga početka »duh« ima //14/ na sebi prokletstvo da je »podvrgnut« materiji, koja ovdje nastupa u obliku pokretnih slojeva zraka, tonova, ukratko govora. Govor je toliko star kao i svijest — govore je praktička svijest koja egzistira i za druge ljude, dakle i za mene samoga tek je postojeća zbiljska svijest, a govore nastaje kao i svijest tek iz potrebe, iz nužde saobraćanja s drugim ljudima.^{27 [9]} Gdje postoji odnos, on postoji za mene, životinja se ne »odnosi« ni prema čemu i uopće se ne odnosi. Za životinju ne postoji njezin odnos prema drugima kao odnos. Svijest je dakle od početka već društveni proizvod i ostaje to dok uopće ljudi postoje. Naravno, svijest je najprije samo svijest o *najbližoj* osjetilnoj okolini i svijest o ograničenoj vezi s drugim osobama i stvarima izvan individuuma, koji sebe postaje svjestan; ona je istodobno svijest o prirodi, koja se ispočetka ljudima suprotstavlja kao sasvim tuđa, svemoćna i neosvojiva moć, prema kojoj se ljudi odnose posve životinjski, koja na njih kao i na stoku proizvodi jak dojam; dakle posve životinjska svijest prirode (prirodna religija)**, ona je na drugoj stra-

26 Prvotna varijanta rukopisa: nalazimo da čovjek pored ostalog ima i »duh« i da se taj »duh« manifestira kao »svijest«.

27 U rukopisu precrtano: Moj odnos prema mojoj okolini je moja svijest.

* [Marxova bilješka na rubu:] Ljudi imaju povijest, jer moraju *proizvoditi* svoj život, i to na *određen* način: to je dano njihovom fizičkom organizacijom; upravo tako kao i njihova svijest.

** [Marxova bilješka na rubu:] Ovdje se odmah vidi: ta prirodna religija ili to određeno odnošenje prema prirodi uvjetovano je društvenim oblikom, i obratno. Ovdje se kao i svuda pokazuje identitet prirode i čovjeka također tako da ograničeno odnošenje ljudi prema prirodi uvjetuje njihovo ograničeno odnošenje međusobno, a njihovo ograničeno međusobno odnošenje njihovo ograničeno odnošenje prema prirodi, upravo zato što je priroda još jedva povijesno modificirana.

ni svijest o nužnosti da se stupi u vezu s okolnim individuumima, početak svijesti o tome da čovjek uopće živi u društvu. Taj je početak tako životinjski kao i sam društveni život na tom stupnju, on je puka svijest stada, a čovjek se ovdje razlikuje od ovna samo time što mu njegova svijest zamjenjuje instinkt, ili što je njegov instinkt svjesni instinkt. Ta obojaka ili plemenska svijest postiže svoj dalji razvitak i obrazovanje povećanom proizvodnjom, umnožavanjem potreba i umnožavanjem stanovništva koje obojima prvima leži u temelju //15/. Time se razvija podjela rada koja iskonski nije bila ništa do podjela rada u spolnom činu, zatim podjela rada koja se vrši sama od sebe ili »prirodno« pomoću prirodnih dispozicija (npr. tjelesna snaga), potreba, slučajeva itd. itd.²⁸ Podjela rada postaje doista podjelom tek od trenutka kad nastupi podjela materijalnoga i duhovnog rada.* Od tog trenutka naovamo svijest zbilja može sebi umišljati da je nešto drugo nego svijest postojeće prakse, da zbilja prikazuje nešto, a da ne prikazuje nešto zbiljsko — od toga trenutka svijest je u stanju da se emancipira od svijeta i da prijeđe na obrazovanje »čiste« teorije, teologije, filozofije, morala itd. Međutim, ako sama ta teorija, teologija, filozofija, moral itd. dođu u proturječnost s postojećim odnosima, to se može dogoditi samo tim što su postojeći društveni odnosi došli u proturječnost s postojećom proizvodnom snagom — što se uostalom u određenom nacionalnom krugu može dogoditi i stoga što se proturječnost ne pojavljuje u tom nacionalnom krugu, nego između te nacionalne svijesti i prakse drugih nacija, tj. između nacionalne i opće svijesti neke nacije (kao sada u Njemačkoj),** gdje se zatim toj naciji, jer se ta proturječnost prividno pojavljuje samo kao proturječnost unutar nacionalne svijesti, čini da se i borba ograničava na tu //16/ nacionalnu izmetinu, upravo zato što je ta nacija izmetina po sebi i za sebe.²⁹ Uostalom, sasvim je svejedno što započinje sama svijest, iz čitava tog smeća dobivamo samo jedan rezultat da ta tri momenta, proizvodna sna-

28 Bilješka na rubu koju je Marx u rukopisu precrtao: Ljudi razvijaju svijest unutar zbiljskoga povijesnog razvitka.

29 Dio rečenice koji stoji na strani 16. u rukopisu je precrtan.

* [Marxova bilješka na rubu:] Prvi oblik ideologa, *popovi*, poklapa se.

** [Marxova bilješka na rubu:] *Religija*. Nijemci s *ideologijom* kao takvom.

ga, društveno stanje i svijest, mogu i moraju međusobno dospjeti u proturječnost, jer je *podjelom rada* dana mogućnost, štoviše zbiljnost, da duhovna i materijalna djelatnost³⁰, užitak i rad, proizvodnja i potrošnja pripadnu različnim individuumima, a mogućnost da ne dospiju u proturječnost nalazi se samo u tome da se podjela rada nanovo ukine. Uostalom, samo se po sebi razumije da su »sablasi«, »spona«, »više biće«, »pojam«, »sumnjičavost« samo idealistički spekulativni duhovni izraz, predodžba prividno osamljenoga individuumu, predodžba o sasvim empirijskim okovima i ogradama, unutar kojih se kreće način proizvodnje života i s njim vezani oblik saobraćanja.³¹

Podjelom rada, u kojoj su dane sve te proturječnosti i koja sa svoje strane opet počiva na prirodnoj podjeli rada u obitelji i rastavljanju društva u pojedinačne, međusobno suprotstavljene obitelji, dana je u isto vrijeme i *raspodjela*, i to *nejednaka*, kako kvantitativna tako i kvalitativna raspodjela rada i njegovih proizvoda, dakle vlasništvo koje //17/ svoju klicu, svoj prvi oblik ima već u obitelji, u kojoj su žena i djeca robovi muža. Ropstvo u obitelji, koje je dakako još veoma jednostavno, latentno, predstavlja prvo vlasništvo, koje uostalom već ovdje potpuno odgovara definiciji modernih ekonomista, prema kojoj je vlasništvo raspolaganje tuđom radnom snagom. Uostalom, podjela rada i privatno vlasništvo identični su izrazi — u jednom se s obzirom na djelatnost iskazuje isto što se u drugom iskazuje s obzirom na proizvod djelatnosti.

Podjelom rada nadalje je ujedno dana proturječnost između interesa pojedinačnoga individuumu ili pojedinačne obitelji i zajedničkoga interesa svih individuumu koji međusobno saobraćaju; i to, taj zajednički interes ne postoji samo u predodžbi, kao »opći«, nego najprije u zbiljnosti kao međusobna zavisnost individuumu među kojima je rad podijeljen.^[10]

Upravo iz te proturječnosti posebnoga i zajedničkog interesa poprima zajednički interes kao *država* samostal-

30 U rukopisu precrtano: Djelatnost i mišljenje, tj. bezmisaona djelatnost i bezdjelatna misao.

31 U rukopisu precrtano: Taj idealistički izraz postojećih ekonomskih ograda nije prisutan samo čisto teorijski, nego i u praktičkoj svijesti, tj. svijest koja se oslobađa i dolazi u proturječnost s postojećim načinom proizvodnje ne obrazuje samo religije i filozofije nego i države.

ni lik, odvojen od zbiljskih pojedinačnih i zajedničkih interesa, a istodobno kao iluzorno zajedništvo, ali uvijek na realnoj bazi veza koje su prisutne u svakom obiteljskom i plemenskom konglomeratu, kao meso i krv, govor, podjela rada u većem razmjeru i ostali interesi — a posebno, kako ćemo kasnije pokazati, interesi klasa, koje su uvjetovane već podjelom rada i koje se izdvajaju u svakoj takvoj gomili ljudi, te od kojih jedna vlada svima drugima. Iz toga slijedi da sve borbe unutar države, borba između demokracije, aristokracije i monarhije, borba za biračko pravo itd. itd., nisu ništa drugo nego iluzorni oblici — uopće da je opće iluzorni oblik zajedničkoga — u kojima se vode zbiljske međusobne borbe različitih klasa (od čega njemački teoretičari ne razumiju ama baš ništa, premda im je u *Njemačko-francuskim godišnjacima*^[11] i *Svetoj obitelji*^[6] za to dano dosta uputa, i dalje, da svaka klasa koja teži k vladavini, ako njezina vladavina, kao što je slučaj kod proletarijata, uvjetuje i ukidanje čitavoga starog društvenog oblika i vladavine uopće, najprije mora osvojiti političku moć, da bi svoj interes nanovo prikazala kao ono opće, na što je u prvom času primorana.

Upravo zato što individuumi traže *samo* svoj posebni interes — koji se za njih ne podudara s njihovim zajedničkim interesom —, ovaj se ističe kao njima »tuđ« i od njih //18/ »nezavisan« interes, kao jedan sam nanovo poseban i svojevrsan »opći« interes, ili se oni sami moraju kretati u toj neslozi, kao u demokraciji. S druge pak strane i *praktička* borba tih posebnih interesa, koji se stalno suprotstavljaju *zbiljski* zajedničkim i iluzorno zajedničkim interesima, čini nužnim *praktičko* posredovanje i obuzdavanje pomoću iluzornoga »općeg« interesa kao države.

//17/ Podjela rada pruža nam konačno i prvi primjer o tome da, dokle god se ljudi nalaze u iskonskom društvu, dakle, dokle god postoji rascjep između posebnoga i općeg interesa, dokle god djelatnost nije podijeljena dobrovoljno nego iskonski, vlastito čovjekovo djelo postaje čovjeku tuđa moć, koja stoji nasuprot njemu i potčinjava ga umjesto da on vlada njome. Čim se naime rad počinje dijeliti, svako ima određen, isključiv krug djelatnosti koji mu se nameće, iz kojega on ne može van; on je lovac, ribar ili pastir, ili je kritični kritičar i mora to ostati, ako ne želi da izgubi sredstva za život — dok u komunističkom društvu, u kojemu svatko nema isključiv krug djelatnosti, ne-